

Fra Grundtvig-litteraturen

Levende vekselvirkning

Af William Michelsen

Viggo Mortensen: Teologi og naturvidenskab. Hinsides restriktion og ekspansion. Munksgaards Forlag, København 1989. 378 sider.

Gud og naturen. Kan der etableres en dialog mellem teologi og naturvidenskab? Udgivet af Viggo Mortensen. Munksgaard, 1990. 135 sider.

Vil man forstå Grundtvigs tænkning, må man se den i det forhold, den stod i til samtidens naturvidenskab. Og vil man bruge Grundtvigs tanker i dag, må man se dem i det forhold, de står i til nutidens naturvidenskab. I Grundtvigs samtid var naturvidenskabens præget af forholdet til Kants filosofi. I dag er situationen en helt anden, og det er den, der er beskrevet i Viggo Mortensens disputats, forsvaret for den teologiske doktorgrad ved Aarhus Universitet 17. marts 1989. - Oppositionsindlæggene ved denne lejlighed er trykt tillige med andre kommentarer i Viggo Mortensens svar i 1990.

Kritikken af Viggo Mortensens disputats har i og for sig ikke været skarp. Men trods al venlighed - især hos første-opponenten, den norske professor Svein Aage Christoffersen, og den første opponent ex auditorio, prof. dr. med. Torben Clausen - viser kritikken alvor, særlig hos en anden opponent ex auditorio, prof. dr. theol. Svend Andersen, som er medlem af det etiske råd, at vi ingenlunde befinder os "hinsides restriktion og ekspansion". Situationen fremgår af overskriften på den anden officielle opponent, prof. dr. theol. Peter Widmanns indlæg: "Om vilkårene for en brobygning mellem teologi og naturvidenskab". Han siger: "Denne afhandlings fortjeneste er, at vi beriget med nye erfaringer til sidst kan konkludere, at vi stadig befinder os i samme tilværelse under samme sol." "Hvis der er en Gud, der er virksom i naturen, må man sige, at han har gemt sig perfekt." - Hvortil man må føje, at det siger Bibelen jo også: "Ingen har nogensinde set Gud."

Man må beklage, at kun to naturforskere (plus to sprogforskere og forfatteren Poul Bjerre) deltager i den her offentliggjorte debat; videnskabelige forskere holder sig til deres eget område. Naturvidenskaben har imidlertid fået en så overvældende indflydelse på den almindelige kulturbevidsthed i Europa og navnlig Amerika, at det er nødvendigt, at også humanister og teologer deltager i dannelsen af en tidssvarende videnskabelig menneskeopfattelse. Ellers bliver naturvidenskaben enerådende og menneskeopfattelsen skæv. Viggo Mortensen har brudt isen mellem de to kulturer, formuleret modstandernes påstande og selv taget stilling til dem i form af en række teser, som kan debatteres. Han føler sig ingenlunde slået af marken af den fremførte kritik.

De to ord, der står over disse linier, er nøglebegrebet i de to bøger, der her anmeldes. Grundtvig er i dansk litteratur den, der i sin Verdens Krønike 1812

mest udfordrende har anklaget matematik og naturvidenskab for at føre mennesker bort fra religion og kristendom. Om kemien skrev han:

"Ved at opløse Legemerne i deres usynlige Bestanddele bekræftes Man i Indbildningen, at det hele Menneske kun er et Legem, der opløses ved Døden..." - "Indseer Man end, hvor nær beslægtet Sjælen i hele denne Kundskabskreds: Matematiken, med sin ideløse Tydelighed og anmassede Selvstændighed maa være med den menneskelige Forstand, naar denne stadfæster sig i hovmodig Vantro, da forstaaer Man *hvor* meget Sandt der er i den almindelige Paastand, at Kristendommen er Videnskaberne i Veien, og kan tillige kaste et mærkeligt Blik paa deres Stamtavle." (US II 434).

Angrebet gav anledning til striden mellem Grundtvig og H.C. Ørsted; men da Grundtvig i 1829 rejste til England, kunne han medbringe en anbefalingskrivelse fra Ørsted, som åbnede alle døre for ham i Cambridge.

Udtrykket "levende Vexelvirkning" står i slutningen af et brev fra Grundtvig til botanikeren og politikeren J. Fr. Schouw, dateret 1. maj 1829, lige før Grundtvigs afrejse til England. Schouw var blevet meget vred over "Kirkens Gienmæle", og Grundtvig forsøger i dette brev at forklare ham, at han ikke anså dette for noget tegn på uvenskab, og at han ikke miskendte den åbenhed, hvormed Schouw havde fremført sin dadel:

"... baade med Dem og mange Andre, hvis Anskuelse i vigtige Ting ligge langt fra mine, ønsker jeg at staae i et venskabeligt Forhold og skyer aldrig at tale med dem om vor Uenighed ... Det er en videnskabelig Vaar- og Fødselstid, hvori vi leve, og alle ærlige Mænd, der have Sands derfor, skulde stræbe at være saameget Venner og staae i saa levende Vexelvirkning som muligt, og med Dem har det dobbelt smertet mig at komme ud af al Berørelse, saa, er vi ikke Antipoder, mødes vi vel atter i Fædernelandets Vel." (Breve II 167f.).

(Det gjorde de også, som medlemmer af den grundlovgivende rigsforsamling, hvor Schouw blev formand.) Sammenhængen viser, at udtrykket drejer sig om at være venner trods åbenbare meningsforskelle - et mål, man efter min mening stadig bør have for øje, idet man skelner mellem sag og person.

Viggo Mortensen lægger imidlertid noget mere i udtrykket levende eller, som han også skriver, venlig vekselvirkning, nemlig at man *går ind på hinandens tankegang*, og det er her, uenighederne opstår. Kan man det, når man vil fastholde sit eget standpunkt? - Kan man stadig være ægte kristen teolog, når man går ind på en evolutionistisk opfattelse af mennesket? - Det hævder Viggo Mortensen, at man kan, og han beskriver i sine teser hvordan. - Vilde Grundtvig have accepteret en sådan brug af sit udtryk "levende Vexelvirkning"?

Vi har et tydeligt eksempel på, hvor Grundtvig satte grænsen for en akcept af naturvidenskaben: det kopernikanske verdensbillede accepterede han *ikke*, fordi det stred mod den mosaisk-kristelige anskuelse af menneskelivet. I sine verdenskrøniker forsvarede han Tyge Brahes standpunkt: når planetbanerne kunne forklares ud fra det gamle verdensbillede, fandt han ingen grund til at ændre det. Kopernikus byggede på Kepler, og Kepler byggede på Brahes nøjagtige

observationer. - Verdensbilledet var ikke videnskab, men et *synspunkt*. Vi kan som mennesker ikke se tilværelsen fra noget andet synspunkt end jorden - fx. solen eller et sted i verdensrummet. Denne betragtning forekommer mig videnskabeligt legitim, omend undertiden upraktisk.

Hovedsagen var for Grundtvig synspunktet: vi er mennesker, som lever på jorden. *Vi er ikke universets herrer*. Derfor fastholdt han det gamle verdensbillede. Men det forhindrede ham ikke i at være ven med H.C. Ørsted og J. Fr. Schouw, når blot de hver især kunne sige hinanden deres ærlige mening.

Det var altså ikke videnskaberne, men de uberettigede slutninger om menneskets *rang*, som de kunne friste til, Grundtvig protesterede imod. Og det er dér, vi stadig kan lære noget af Grundtvig. Et verdensbillede er *et billede*. Det må ikke forveksles med virkeligheden. - Mennesket er skabt i Guds billede; det er ikke Gud selv. Gud er uerkendelig. Grundtvig taler herom i 1. bind af Danne-Virke:

"... det er jo dog Fjas med al vor Videnskab om Gud, dersom det er vist, at vi ikke kan begribe Gud, thi *Begreber som vi ikke selv kan begribe*, er dog vel ikke vore Begreber, maae jo nødvendig, enten de er falske eller sande (,) være en højere Aands Begreber som vi ved Troe tilegne os." (Danne-Virke I s. 114. Udhævelsen er Grundtvigs.)

Det er ifølge Grundtvig videnskabens hovedopgave at erkende og beskrive *mennesket* med den verden, som det lever i. Ifølge kristendommen er dets bestemmelse at ligne Gud. Ifølge Grundtvig vil det sige *at udvikle sig* hen imod denne lighed.

Naturen er den verden, vi lever i, og som vi *ikke* har skabt. Derfor forestiller vi os, at den er skabt af den uerkendelige Gud. Som ingen har set, men som Jesus har åbenbaret for os. - Dette er ikke naturvidenskab; det er religion. - Hvad er da teologi? - Det er den videnskab, som beskriver disse forestillinger, som vi har fra Abraham, Isak og Jakob, Moses og profeterne, men som Jesus har fuldendt ved sit evangelium om syndernes forladelse, åbenbaret ham af Faderen. Teologi er altså en beskrivelse og forklaring af de forestillinger, som er åbenbaret for mennesker - Jesus var også et menneske - af den uerkendelige Gud: Faderen. Teologi er en *indirekte* gudserkendelse. En direkte, videnskabelig gudserkendelse findes ikke. (Gjorde der det, så var der ingen Gud. Så var mennesket sin egen gud.) Vi kender kun billeder, åbenbaret os i ord, billeder af det Ord, hvorved Gud skabte verden og mennesket. Dette er ikke videnskab; det er religion.

Fastholder vi denne teologiens og de andre videnskabers *begrænsede* videnskabelige erkendelse - begrænset i forhold til den virkelighed, vi lever i, sådan at videnskaben beskriver og forklarer, mens religionen tyder og teologien fortolker virkeligheden for os mennesker, der er begrænsede af tid og rum - så er det muligt for os at arbejde i levende, venlig vekselvirkning med hinanden, både som mennesker og som videnskabsdyrkere, herunder teologer.

Den ændring af Grundtvigs holdning over for naturvidenskaberne fra det citerede sted i Verdens Krønike 1812, som man kan ane i hans breve til J. Fr. Schouw og H.C. Ørsted før og under rejsen til England i sommeren 1829, beroede mere på samtidens åbenbare vilje til at fastholde kristendommen end på

nogen ændring af Grundtvigs synspunkt. Men der sker en virkelig ændring af hans *holdning*, og da den kommer offentlig til orde i slutningen af skriftet Om den Clausenske Injuriesag 1831, tydeligere i indledningsdigtet og indledningen til Nordens Mythologi 1832 og klarest i forordet til Haandbog i Verdens-Historien 1833, bliver samtidens holdning over for Grundtvig også en anden: han bliver på ny en anerkendt forfatter, så snart han taler for frihed i åndslivet, såvel i videnskab som i religion og politik ("Kirke, Stat og Skole"): et enhedsprogram bliver til et frihedsprogram.

Situationen i dag er en anden end i Grundtvigs levetid. Derfor kan Grundtvigs standpunkt over for naturvidenskaberne ikke uden videre overføres på vor tid, selv om man vil og kan fastholde hans frihedsprogram for åndslivet. Den ekspansion af naturvidenskaberne og deres indflydelse på åndslivet, som Viggo Mortensen skildrer i sin disputats, er gået langt videre, end Grundtvig havde forestillet sig - uden at teologien og de humanistiske videnskaber har gjort alvorlige videnskabelige forsøg på at skelne mellem *berettiget* og *uberettiget* udvidelse af naturvidenskabernes herredømme over kulturlivet. Dette synspunkt fremføres med rette af dr. theol. *Rudolph Arendt* i debatbogen "Gud og naturen". Viggo Mortensen går efter min mening ikke alvorligt nok ind på det. Han synes at acceptere, at den teologiske forestilling om skabelsen afløses af "the big bang", og at forestillingen om menneskets skabelse og bestemmelse til at ligne sin skaber fortønes af det "evolutionære epos", han har sammenfattet naturvidenskabernes opfattelse i. - Er dette nødvendigt eller blot rimeligt?

Det forekommer mig rimeligere som Grundtvig at lægge hovedvægten i menneskets udvikling på *sproget* og den dermed sammenhængende *historisk* udviklede kultur. Vel er mennesket ligesom dyrene og planterne led i udviklingen af livet på denne klode og kan således betragtes som det hidtil højeste trin i en naturlig evolution, som Darwin og neo-darwinismen betragter det. Men dermed er den historisk udviklede kulturs *gang* ikke bestemt. Dén er ikke forløbet med samme sikkerhed, som den forudgående evolution *synes* at være forløbet. Der er i hvert fald i menneskelivet forekommet "fald". Evolutionistisk set skyldes dette eller disse fald simpelthen, at et levende væsen ikke har kunnet fastholde det opnåede trin i udviklingen. Den almindeligste forklaring af fejludviklinger kan f.eks. være mutationer. - Grundtvig betragtede "Faldet" som en afvigelse fra menneskets bestemmelse: at ligne sin skaber. Jeg finder ingen grund til at fravige denne religiøse tydning. Og jeg er enig med Viggo Mortensen i at følge *K.E. Løgstrup* i den *forsigtige* dialog med naturvidenskaberne, han har begyndt.

* * *

(Note - eller *tilføjelse* - til foranstående anmeldelse.)

For os, der lever over 100 år efter Grundtvigs død, er det endnu nødvendiggere end for Grundtvigs samtidige at indse, at den mosaik-kristelige anskuelse udelukker ikke blot en materialistisk, men også en idealistisk videnskab. Materialismen udelukker enhver tro på en overnaturlig skaber og opretholder af verden og mennesket. Det gør en idealistisk videnskab (som hos Kant og hans efterfølgere) *ikke*; men den gør den menneskelige fornuft til den øverste instans

for al religion og etik og sætter derved mennesket i Guds sted. - Kun en *anskuelse*, der indser dette og således gør sig klart at mennesket kun er "Guds Statholder", som Grundtvig udtrykker det, er forenelig med den kristne *tro*. Videnskaben udtrykker ét synspunkt, religionen et andet i den tilværelse, vi hverken er herrer over eller viljeløse og ansvarløse dele af. Sådant var Grundtvigs opfattelse allerede i den filosofiske betragtning "Om Mennesket i Verden" fra 1817. I 1833 kaldte han den "den mosaik-christelige Anskuelse af Menneskelivet i alle dets Retninger og alle dets Ytringer" - altså også videnskab og tro. Begrebet videnskab (forskelligt fra "Vidskab", dvs. filosofi) omfattede for Grundtvig ikke blot naturvidenskab og humanistiske videnskaber, men også teologi. Hvis denne videnskab formulerer et gudsbegreb som den sætter i Guds sted, så er der ingen Gud; så er mennesket sin egen gud. Men det er "kun Fjas" med en sådan gudsvidenskab, skrev Grundtvig allerede i 1816 (Danne-Virke I).

Grundtvig har for så vidt forudsagt - og forlængst modsagt - det udtryk i Nietzsches "Also sprach Zarathustra", at "Gud er død". Han vidste - af sin egen personlige erfaring i 1810-1811 - at Gud lever. Men han forstod først i 1814, da han formulerede den filosofiske grund under sit historiesyn, at Faderen bor i et utilgængeligt lys, dvs. er uerkendelig for al menneskelig fornuft. Også for vor filosofi eller vidskab. Vi kan kun se hans "Spor" i skaberværket og historien og *forestille* os ham som skaberen og opretholderen. - Men vi kan tro på hans Ord, som er åbenbaret os gennem Jesus, som hans disciple og apostle kaldte Kristus. Det er denne tro, der meddeles os gennem dåben.

Grundtvig på normaldansk

Af William Michelsen

Helge Grell: Skaberånd og folkeånd. En undersøgelse af Grundtvigs tanker om folk og folkelighed og deres forhold til hans kristendomssyn. Forlaget Anis, Århus 1988. 346 sider.

Menneske først, kristen så. Helge Grells Grundtvig-disputats til debat. Red. af Jens Holger Schjørring, forfatterne og forlaget Anis, Århus 1988. 101 sider.

Hvis man er træt af sine forsøg på at læse Grundtvigs prosa - enten fordi han bruger sine egne mærkelige ord i st.f. de hævdvundne fremmedord i det filosofiske kunstsprog, eller fordi man taber tråden i hans lange sætningskæder - så kan det anbefales at læse denne bog. Helge Grell har præsteret det kunststykke at oversætte Grundtvigs teologi til dansk normalprosa. Ingen har herefter den undskyldning for ikke at kende ham, at han er ulæselig bortset fra